

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Filozofie Anaximandra z Miletu o vzniku světa a života

Pavel Petřel

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Filozofie Anaximandra z Miletu o vzniku světa a života

Pavel Petřle

Vedoucí práce:

Mgr. Radim Kočandrle, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Chtěl bych zde poděkovat Mgr. Radimu Kočandrlemu Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD	6
2	ANAXIMANDROS Z MÍLÉTU	8
3	ARCHÉ	8
3.1	Fragment - Simplikios, In Physica 24,13 = DK 12 A 9 /1	10
3.1.1	Množství a nekonečnost světů.....	13
3.2	Simplikios, In Physica 24,13 DK = 12 B 1	16
3.3	To apeiron.....	17
4	VZNIK SVĚTA.....	19
4.1.1	Možné způsoby překladu	21
4.2	Paralela mezi biologickým vývojem a vznikem světa.....	23
5	VZNIK ŽIVOTA.....	30
6	ZÁVĚR.....	37
7	SUMMARY	38
8	SEZNAM ZKRATEK.....	39
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	39
9.1	České překlady pramenů	39
9.2	Primární literatura.....	39
9.3	Sekundární literatura.....	40
9.4	Internetové zdroje	41
9.5	Použité slovníky	41

1 ÚVOD

Chceme-li pochopit současné dění a způsob myšlení typický pro západní civilizaci, je nutné obrátit se k její historii a jejím prvopočátkům. Jedinečnou příležitostí pro zkoumání těchto stádií minulosti je studium mílétských myslitelů.

Na přelomu 7. a 6. st. př. Kr. vznikají nové myšlenkové proudy nemytologického rázu, které se koncentrují především do oblastí s čilým obchodním ruchem.

Na západním pobřeží Malé Asie se jedním z center obchodu stalo město založené řeckým kmenem Iónů - Míléto. Právě na půdě Míléto se zřejmě začíná utvářet charakter západního stylu myšlení. Hovoří se o tzv. mílétské škole spadající do iónské větve filosofie, do které je mimo jiných myslitelů řazen i Anaximandros z Míléto.¹

Tato bakalářská práce si klade za cíl představit myšlenky Anaximandra z Míléto. Soustředí se především na otázky vzniku světa a života. V první části zaměříme pozornost na hledání odpovědí na metafyzické otázky po ἀρχή „počátku“ a záhadném τὸ ἄπειρον „bezmeznu“. Metafyzické předpoklady světa utvářejí jeho charakter, již od samotném počátku vznikání universa. Jejich představení je nezbytné pro nahlédnutí kontextu následného dění.

Ve druhé části se budeme zabývat způsobem, jakým Anaximandros z Míléto vysvětloval vznik světa. Zaměříme se na problematiku kosmogonie v návaznosti na metafyzické problémy a také celkový kontext nauky v souvislosti se vznikem života. Rozebereme dostupné fragmenty a jejich myšlenkový obsah, včetně dalšího klíčového pojmu Anaximandrový nauky - τὸ γόνιμον „to, co plodí“. Dále budeme zkoumat možné paralely vzniku světa a vzniku života a jejich „vývoje“, například v podobě prasknutí planoucí sféry a rozlámání ochranné kůry obklopující první živočichy.

V poslední části se hodláme zaměřit na samotný vznik živých organismů - na specifika Anaximandrova pojetí, samotné podmínky zoogonie, popis prvních živočichů a jejich pout' na suchou zem. V souvislosti s transformací mořských živočichů na suchozemské se budeme zabývat také vznikem člověka, tedy antropogonií, a otázkou, do jaké míry lze Anaximandrovo pojetí považovat za předcházející či předjímající evolucionistické myšlenky.

Pracovat budeme na základě dochovaných fragmentů a sekundární literatury. Referáty zaznameneáme dle edice H. Dielse a W. Kranze, autorů knihy *Die Fragmente der Vorsokratiker*, která je označována zkratkou „DK“. Za těmito písmeny následuje číslo označující jednotlivé předsokratiky, přičemž Anaximandros z Míléto má přiřazené číslo 12.

¹ DIOGENÉS LAERTIOS, *Vitae philosophorum* II,1–2 Marcovich = DK 12 A 1

Edice člení referáty na „A” (nepřímé referáty čili výroky o nějakém mysliteli nebo o jeho nauce), "B" (přímé citáty). Případné „C” značí zlomky s pochybnou pravdivostí, nápodoby a falza. Zachováme zde tento způsob členění. Pokud nebude uvedeno jinak, budou české překlady zlomků přebírány z knihy K. Svobody *Zlomky předsokratovských myslitelů*. V ostatních případech se bude jednat o překlady F. Karfíka a Z. Kratochvíla.

2 ANAXIMANDROS Z MÍLÉTU

Anaximandros z Mílétu se narodil kolem roku 610 př. Kr. V druhém roce 58. olympiády² mu bylo 64 let a zanedlouho poté zemřel. Tuto informaci se dozvídáme od Diogena Laertia, díky kterému se nám dochovalo několik informací ohledně Anaximandova života. Samotná doxografická tradice nám však příliš zpráv o Anaximandrovi nezanechává.

Je velice obtížné vytvořit si alespoň hrubý obrys toho, jak mohl vypadat život tohoto slavného mílétského rodáka. Můžeme předpokládat, že se jednalo o muže s vyšším postavením ve společnosti. Diogenes Laertios představuje Anaximandra z Mílétu jakožto syna Praxiada, posluchače a žáka Thaletova,³ přičemž na spojitost s Thaletem nás upozorňuje nejen Diogenes, ale také další doxografie. Podobně se vyjadřují například Eusebios⁴ a také lexikon *Súda*, který Anaximandra dokonce označuje za Thaletova příbuzného.⁵

„Anaximandros je první, o kom pozitivně víme, že se pokusil o souhrnný a podrobný výklad [...] aspektů světa lidské zkušenosti”.⁶ Jeho úvahy měly být dokonce přeneseny do písemné formy, neboť měl vytvořit několik spisů, které se týkaly popisu světa. Především se jedná o spis *O přírodě*, čili Περί φύσεως.

3 ARCHÉ

K raně antickým filosofům bývá často přiřazován pojem ἀρχή, který jak praví Zdeněk Kratochvíl je „napůl mystický symbol a napůl filosofický pojem. Je to prapůvodní bytí, zdroj všeho jednotlivého”.⁷ V překladu pak slovo označuje počátek či předka.⁸ Ačkoliv se zdá, že je tento termín podstatně spjat s předsokratovskými mysliteli, zejména pak s takzvanou mílétskou školou, nedochoval se nám o tom jediný doklad. S pojmem ἀρχή je spojuje až o několik set let později Aristotelés.⁹

Velké množství učebnic a přehledů redukuje nauky předsokratovských myslitelů do několika málo sdělení, přičemž pozornost učebnic je obvykle soustředěna na hledání

² Roku 547 nebo 546 př. Kr.

³ DIOGENÉS LAERTIOS, *Vitae philosophorum* II,1–2 Marcovich = DK 12 A 1

⁴ EUSEBIOS, *Praeparatio evangelica* X,14,11 = DK 12 A 4

⁵ *Súda*, s. v. Anaximandros = Alfa 1986,1–6 = DK 12 A 2

⁶ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové*; str. 131.

⁷ KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda*; str. 26.

⁸ LIDDELL, H. G.; SCOTT, R. *Greek-English lexicon. With a Revised Supplement*; str. 252.

⁹ KOČANDRLE, R. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*; str. 70.

„počátku“ ἀρχή. Na tomto přístupu mají svoji velkou zásluhu Aristotelés a jeho následovník Theofrastos, díky kterým se zachovaly alespoň střípky z pohledu starých myslitelů na svět. Je zde názorně vidět Aristotelova velká autorita a jeho význam v bádání o vrstvě filosofů před ním.

Aristotelés sám však myšlenky svých předchůdců dával do souvislostí se svou naukou, a to buď proto, aby mohl vyvrátit jejich tvrzení, nebo proto, aby ukázal, že jeho nauka už byla dříve nezištně předjímána. Je to právě Aristotelés, který se snaží hledat „počáteční příčiny“ u myslitelů předsokratovské vrstvy. Aristotelés praví:

„Tedy většina nejstarších filosofů se domnívala, že počátkem všech věcí jsou jenom počátky ve způsobu látky. Neboť to, z čeho se skládá všechno, co jest a z čeho původně vzniká a v co nakonec zaniká, kdežto podstata [substance] trvá a mění se jenom ve svých vlastnostech, jest podle nich prvkem a počátkem jsoucna“.¹⁰

Aristotelés vykládá předsokratické myslitele na základě nauky o substanci. Přisuzuje jim úvahy o existenci určitých substancí, z nichž vše vzniká a do nich také zaniká. Jakákoliv součást světa je pouze modifikací počáteční substance, která je trvalá a je svým způsobem jedinou skutečností. Vznik i zánik znamenají pouze přeměnou, která se odehrává v kategorii určité látky.¹¹

„Ze starých myslitelů jedni tvrdí, že takzvaný naprostý vznik je kvalitativní změna, druzí však, že kvalitativní změna a vznik jsou něco různého. Ti totiž, kteří všechno pokládají za jakési jedno a myslí, že všechny věci vznikají z jednoho, musí také tvrdit, že vznik je kvalitativní změna a že „vznikat“ znamená vlastně „měnit se“.“¹²

Předsokratickým myslitelům je tedy často přisouzena určitá tvárná substance nepodléhající vzniku ani zániku. „Takovéto pojetí zřejmě předpokládá eleatské úvahy o nemožnosti vzniku a zániku. Spojování tohoto pojetí s Iónií je již v tomto ohledu chybné“.¹³

Přesto, že přisuzování monisticky pojaté substance iónským myslitelům považujeme za dezinterpretaci, stalo se toto pojetí hlavním proudem nauky o filosofii před Sokratem. Když se však podíváme na dochované informace jiným způsobem, než přes pohled Aristotela a jeho následovníků, nalezneme značně odlišné verze popisu prapůvodu filosofického

¹⁰ ARISTOTELÉS, *Met.* I,10,993a15-17 Překl. A. Kříž.

¹¹ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 102.

¹² ARISTOTELÉS, *Met.* I,3,983b11-18. Překl. A. Kříž.

¹³ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 103.

myšlení. Takovými informacemi jsou například zlomky díla Herakleita z Efezu a také Aristotelova předchůdce Platóna.¹⁴

Platón ve svém dialogu *Sofisté*s uvádí, že předsokratičtí filosofové vypravovali mýty. Zmiňuje rozdílnost a mnohočetnost pojetí toho, jak byl před Sokratem chápán proces vzniku světa. Jeho popis se zdá být bližší iónskému myšlení nežli popis Aristotelův, neboť se Platón zmiňuje o větším rozrůznění názorů na ἀρχή. Platón se zmiňuje o spojení za pomoci přátelství, o sňatcích, rození a vychovávání potomstva. Zároveň však mluví také o válkách. Při srovnání s dochovaným referátem Simplikios, *In Physica* 24,13 = DK 12 A 9 /1 se tedy Platónův způsob vyjadřování zdá bližší iónskému myšlení, zejména poukazem na dění v běžném životě, případně právní terminologii.

„Ukazuje se, že nám každý vypravoval jakýsi mythos, jako dětem: jeden, že jsou tři jsoucna a z nich že některá někdy vespolek jakýmsi způsobem válčí, jindy zase se spřátelují a ukazují se, jak vcházejí v sňatky, rodí a odchovávají své potomstvo; jiný zase mluvil o dvou, vlhkém a suchém nebo teplém a studeném, a ty spolu snoubí a spojuje sňatkem“.¹⁵

Závěrečný poukaz na dvojici „vlhké“ a „suché“, či „teplé“ a „studené“ by mohl být Platónův odkaz právě na Anaximandra. Ostatně ani sám Aristotelés si nakonec není jistý svým tvrzením o jediné substancii u dávných myslitelů, neboť říká, že o počtu a bližším určení počátku nemají všichni stejné představy.¹⁶

Zdá se, že naším nejpodnětnějším dochovaným fragmentem je Simplikioův referát, neboť zřejmě může obsahovat přímou citaci Anaximandrových slov označenou v edici Diels - Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, jako DK = 12 B 1.

3.1 Fragment - Simplikios, *In Physica* 24,13 = DK 12 A 9 /1

„Mezi ty, kteří mluvili o [počátku] jakožto o jednu, jako o pohyblivém a bezmezném, patří Anaximandros z Miletu, syn Praxiadův, žák a nástupce Thalétův. Za počátek a prvek toho, co je, prohlásil bezmezno. Jako první dal počátku toto jméno. Říká, že počátkem není ani voda, ani žádný z takzvaných prvků, nýbrž jakási jiná přirozenost, která je bezmezná, z níž vznikají všechna nebesa a světy v nich. (B 1) Z těch pak je jsoucím věcem vznik, do toho nastává i zánik, podle nutnosti; navzájem si totiž platí trest a pokutu za [své] bezpráví, podle řádu času. Takto to říká slovy dosti básnickými. Je zřejmé, že když pozoroval vzájemnou proměnu čtyř prvků, neuznal za podklad [ani] jeden z nich, ale něco jiného mimo

¹⁴ Tamtéž str. 104.

¹⁵ PLATÓN, *Soph.* 242c8-d4. Překl. F. Novotný.

¹⁶ ARISTOTELÉS, *Met.* I,3,983b18-20. Překl. A. Kříž.

ně. Podle něj vznik není působen proměnou prvku, ale oddělováním protikladů skrze věčný pohyb. Proto jej Aristotelés zařadil k těm kolem Anaxagory”.¹⁷

Tento text má své paralely u jiných doxografů. Například u Hippolyta, Pseudo-Plútarcha či Áetia. Bohužel již v počátku fragmentu se setkáváme s „nánosem“, který na Anaximandrovo pojetí počátku klade časový odstup doxografů a jejich vlastní pojetí. „Jedno” je charakterizováno jako „pohyblivé a neomezené”, což je pouze peripatetická kategorizace.¹⁸ „Samotné „jedno” přitom nemá zvláštní význam a jedná se spíše o obecný popis principu”.¹⁹

Tato kategorizace nás za předpokladu, že Theofrastos sledoval koncept Aristotelovy *Metafyziky*, může vést k domněnce, že Theofrastos řadil Anaximandra mezi takzvané φυσικοί tj. přírodní myslitele. Aristotelés přiděluje každému mysliteli konkrétní ἀρχή. Ve svém prvním spisu *Metafyziky* však o Anaximandrově ἀρχή mlčí. Aristotelova hlavní koncepce výkladu Anaximandra se opírá především o pojem „jedno”, přičemž samotné „bezmezno” τὸ ἄπειρον není jmenováno v žádném z Aristotelových referátů věnovaných tomuto slavnému Mílétskému rodákovi.²⁰ Anaximandra spojuje přímo s „bezmeznem” τὸ ἄπειρον až Theofrastos.

Na začátku dochovaného referátu se dozvídáme: „Mezi ty, kteří mluvili o [počátku] jakožto o jednu, jako o pohyblivém a bezmezném, patří Anaximandros z Míléty, syn Praxiadův, žák a nástupce Thalétův. Za počátek a prvek toho, co je, prohlásil bezmezno”.²¹

Objevují se zde slova „prvek” στοιχεῖον a „počátek” ἀρχή, která jsou užitá přibližně ve stejném významu. Tuto synonymii však nemůžeme pokládat za přímý odkaz Anaximandra, neboť vznik nauky o prvcích je mladšího data. Nejčastěji je tato nauka spojována nejdříve s Empedoklem i přesto, že u něho nebyl termín στοιχεῖον doložen. Anaximandros s největší pravděpodobností názvů prvků později spojených s jeho naukou užíval, ale zřejmě ne v aristotelské formalizované podobě. Jedná se zde spíše o standardizované schéma pozdějšího myšlení.²² Za prvek a počátek se zde označuje pojem τὸ ἄπειρον, který je následně k Anaximandrově přímo přikován a je s ním spojen staletími konsenzu až do dnešních dob.

¹⁷ SIMPLIKIOS, *In Physica* 24,13 = DK 12 A 9 /1

¹⁸ KOČANDRLE, R. *Fysis íónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*; str. 65.

¹⁹ Tamtéž str. 66.

²⁰ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 247.

²¹ SIMPLIKIOS, *In Physica* 24,13 = DK 12 A 9 /1

²² KOČANDRLE, R. *Simplikiův referát o Anaximandrově*; str. 150.

Zdá se však, že se Aristotelés při popisu myšlenek dávných filosofů nechal vlákat do léčky v dějinách filosofie a to do pasti pojmového anachronismu.²³

Velmi diskutovanou záležitostí se stala syntax věty o Anaximandově prvenství. „Jako první dal počátku toto jméno” $\pi\rho\omega\tau\omicron\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron\ \tau\omicron\upsilon\theta\nu\omicron\mu\alpha\ \kappa\omicron\mu\acute{\iota}\sigma\alpha\varsigma\ \tau\eta\varsigma\ \acute{\alpha}\rho\chi\eta\varsigma$.²⁴ Není jisté, k čemu věta odkazuje, zdali k samotnému termínu $\acute{\alpha}\rho\chi\eta$, nebo k bezprostředně předcházejícímu $\tau\omicron\ \acute{\alpha}\pi\epsilon\iota\omicron\nu$. První případ by vedl k domněnce, že zavedl samotný termín $\acute{\alpha}\rho\chi\eta$.²⁵ V druhém případě by se jednalo o první uvedení „bezmezna” $\tau\omicron\ \acute{\alpha}\pi\epsilon\iota\omicron\nu$ jakožto $\acute{\alpha}\rho\chi\eta$. Obojí čtení je možné a má v akademické obci své zastánce. Pro první možnost se vyjadřují například W. K. C. Guthrie či J. Barnes. Na druhou možnost čtení naopak odkazuje Ch. H. Kahn, když říká, že „obě konstrukce mohou být a byly obhajitelné. Je ale nutné připustit, že čistě gramatická evidence na první pohled hovoří pro $\acute{\alpha}\pi\epsilon\iota\omicron\nu$ ”.²⁶

První část věty vypovídá spíše negativně o tom, co Anaximandros za počátek nepovažoval. Druhá část nás pak upozorňuje na vznik nebes a světů. „Říká, že počátkem není ani voda, ani žádný z takzvaných prvků, nýbrž jakási jiná přirozenost, která je bezmezna, z níž vznikají všechna nebesa a světy v nich”.²⁷ Simplikios zmiňuje jmenovitě vodu, což může být odkaz na Tháleta. Za nedostatečné určení „bezmezna” je Anaximandros kritizován od Áetia, který praví:

„Anaximandros z Mílétu, syn Praxiadův, říká, že bezmezno je počátkem jsoucích věcí, neboť z něj všechno vzniká a do něj všechno zaniká. Proto se také rodí bezmezne kosmy a znovu zanikají do toho, z čeho vznikají.

Říká, že [bezmezno] je proto neomezené, aby v žádném ohledu neustávalo vznikání, které je jím zakládáno. Mýlí se však, protože neříká, co to bezmezno je, zdali je to vzduch, voda, země, nebo nějaké jiné těleso. Mýlí se, když mluví o látce, avšak aktivní příčinu pomíjí. Bezmezno totiž není nic jiného než látka. Látka však nemůže být skutečností, pokud nepřistoupí aktivní činitel”.²⁸

Áetiův referát, jak se zdá obsahuje pseudo-theofrastovské, kritické zhodnocení Anaximandrova vysvětlení pojmu $\tau\omicron\ \acute{\alpha}\pi\epsilon\iota\omicron\nu$. „Mýlí se však, protože neříká, co to

²³ HUSSEY, E. *Presokratici*; str. 35.

²⁴ SIMPLIKIOS, *In Physica* 24,13 = DK 12 A 9 /1

²⁵ KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 30.

²⁶ Tamtéž str. 30. Překl. P. Petrle.

²⁷ SIMPLIKIOS, *In Physica* 24,13 = DK 12 A 9 /1

²⁸ ÁETIOS, *Plac.* I,3,3 Diels-Kranz = DK 12 A 14 /1

bezmezno je, zdali je to vzduch, voda, země, nebo nějaké jiné těleso".²⁹ Slova vyznačená kurzívou se vyskytují u Diogena Laertia³⁰ a mají představovat původně vysvětlující poznámku, která byla zřejmě zmatena kritickým pohledem a jeho rozšířením o peripatetické tvrzení. „Mýlí se, když mluví o látce, avšak aktivní příčinu pomíjí. Bezmezno totiž není nic jiného než látka. Látka však nemůže být skutečností, pokud nepřistoupí aktivní činitel".³¹ Tento peripatetický argument se zdá být hodný Theofrasta, ale není typický pro Áetiovu vlastní doxografii.³²

Simplikios se zmiňuje o tom, že vznikají „nebesa" οὐρανοὺς a „světy" κόσμους. Tato pasáž se jeví velice důležitá, neboť následuje zmínka o tom, že právě z nich vznikají jsoucí věci a do nich zase zanikají. Slovo οὐρανός znamená především oblohu či nebesa, ale v peripatetické terminologii také „světy". Slovo κόσμος je obvykle chápáno jakožto řád, pořádek či světy.³³ Nejsou nám však známe důvody použití slova οὐρανός v plurálu. Můžeme si ale představit, že Simplikios Anaximandra parafrázoval ve smyslu, ve kterém by „prvky" nebyly chápány peripateticky, ale staly by se „referátem o vzniku každé jednotliviny z jí vlastních principů, tedy diferencemi důležitými pro vyvstání dotyčné věci."³⁴

3.1.1 Množství a nekonečnost světů

O nekonečném množství principů mluví v souvislosti s Anaximandrem Augustin, který zároveň upozorňuje na nepotřebnost božské mysli pro vznikání a zanikání.

„Domníval se totiž, že věci se nerodí z jediné věci, jako podle Thaléta z vlhkosti, ale že se rodí každá ze svých vlastních principů. Věřil, že tyto principy jednotlivých věcí jsou bezmezné a že dávají vzniknout bezpočetným světům a všemu, co v nich povstává. O těchto světech se domníval, že se tu rozpadají, tu opět vznikají, nakolik každý z nich svým věkem mohl trvat, aniž by při takovémto vytvoření věcí cokoli připisoval božské mysli".³⁵

S otázkou nekonečného množství principů souvisí také otázky po nekonečnosti či nekonečném množství světů. Sám Anaximandros hovoří o pluralitě „nebes", která obsahují množství „světů", vznikajících z „bezmezné přirozenosti". K této problematice se vyjadřuje

²⁹ ÁETIOS, *Plac.* I,3,3 Diels-Kranz = DK 12 A 14 /1

³⁰ DIOGENÉS LAERTIOS, *Vitae philosophorum* II,1–2 Marcovich = DK 12 A 1

³¹ ÁETIOS, *Plac.* I,3,3 Diels-Kranz = DK 12 A 14 /1

³² KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 33.

³³ LEPAŘ, F. *Nehomérovský slovník řeckočeský*; str. 625. a 796.

³⁴ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 251.

³⁵ AUGUSTINUS, *De civitate Dei* VIII,2 = DK 12 A 17 /1

řada doxografů - Áetios, Augustinus, Cicero i Simplikios, který opakovaně přičítá Anaximandrovou „nekonečné světy“. Dochovaná svědectví vedla k rozsáhlé diskusi ohledně otázky, zda-li hovořil Anaximandros pouze o jednom světě, nebo o bezmezných, nesčetných světech, které následují za sebou, nebo koexistují současně, jak později předpokládali atomisté.³⁶ Každá z variant má své zastánce.

E. Zeller zastával myšlenku po sobě jdoucích světů, J. Burnet naopak existenci vícero světů najednou. Na zajímavou možnost výkladu upozorňuje G. Freudenthal, který připomíná možný biologicko-botanický výklad Anaximandrovou kosmogonie, podle které není důvod, aby se semeno světa objevilo právě na jednom daném místě a ne na jiném.³⁷

G. S. Kirk se domnívá, že bychom se měli zdržet myšlenek na nekonečné množství světů při interpretaci Anaximandrova učení. Vyslovil domněnku, že „Anaximandros ve skutečnosti možná nevěřil v žádný typ nesčetných světů“.³⁸ Svoji myšlenku zakládá na schématu kosmologie a na praktické zkušenosti s přírodními jevy. Je pravděpodobné, že v některých lidech nebeská tělesa navozovala představu dalších světů, které mohou být velmi, dokonce až nekonečně vzdálené. Noční obloha dokázala vytvářet pocity nezměrné velikosti a tajemnosti, které ostatně vyvolává dodnes. Takto to však nemohlo být pro Anaximandra, který nebeská tělesa chápal jako otvory v ohnivých prstencích obklopujících zemi. Pomocí kosmologie se snaží vyvrátit pojetí nekonečného množství světů také CH. H. Kahn v návaznosti na E. Zeller a F. M. Cornforda. „Anaximandrová οὐρανοί byly různé nebeské kruhy, které skládaly strukturu viditelných nebes. Anaximandros mohl použít množné číslo, protože žádný z kruhů nebyl dostatečně jedinečný, aby si samostatně zasloužil označení οὐρανοί. Na této hypotéze je jasné, že κόσμοι musí být nějaké nižší „uspořádání“ v atmosféře nebo na zemi, [...]“.³⁹

Paralela nekonečného množství světů by mohla být pozorována v přírodě na příkladu hvězd. Na možnou existenci postupných, oddělených světů nám ale přírodní události neukazují. Existují mýtické katastrofy, jejichž možnou podobu popisuje například Platón v dialogu *Timaios*. Může se stát, že nastane neobyčejné zemětřesení a povodně, které způsobí propad mužstva schopného zbraně do země a ostrovu Atlantis do moře, ale stále jsou to proměny v rozmezí jednoho světa. „Věra v cyklus oddělených světů by byla odporovala jak

³⁶ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 133.

³⁷ Tamtéž str. 133-134.

³⁸ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 185.

³⁹ KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 50. Překl. P. Petřle.

celému mytologickému pozadí řeckého myšlení, tak diktátu zdravého rozumu; a její přítomnost u Anaximandra by byla nanejvýš překvapivá”.⁴⁰

Zprávy samotných doxografů však mohly být uvedeny v omyl kvůli nejasnosti termínů οὐρανοί a κόσμοι. Zdá se, že mohlo dojít k záměně nebeských prstenců a světů. Z dnešního pohledu je velice obtížné zaujmout k problematice mnohosti a nekonečnosti světů jasnou a doložitelnou pozici. „Nacházíme se v nejistotě, která odráží nepřehlednost v dochovaných textových pasážích. Jsou jako obvykle vágní, nepřesné a zmatené”.⁴¹ Představa koexistujících světů se však zdá být mimo rámec iónské filosofie.⁴²

V reakci na Augustinův referát se můžeme zaměřit také na „faktor božství” při vzniku a zániku veškerenstva. Augustin uvádí, že pro vysvětlení vzniku, zániku ani trvání nepotřeboval Anaximandros božské mysli. Áetios uvádí, že „Anaximandros prohlásil bezmezná nebesa za bohy”.⁴³ Zmínka o bozích se objevuje také u Cicerona: „Anaximandrovo mínění však je, že bohové se rodí v dlouhých intervalech vzniku a zániku, a že jsou nespočetnými světy. Avšak jakého jiného boha můžeme chápat my, než věčného”?⁴⁴ O názoru Anaximandra i jeho předchůdce Tháleta se zmiňuje Aristotelés, když praví: „někteří tvrdí, že duše je smíšená s vesmírem; snad proto si Thalés myslel, že vše je plné bohů”.⁴⁵ „[...] bezmezno je božstvím, (B 3) neboť je nesmrtelné a nehynoucí, jak praví Anaximandros a většina badatelů o přírodě”.⁴⁶ Božství je tedy převážně spojováno se vznikem a zánikem, které však nejsou dílem nějaké vyšší „bytosti”, ale jsou spíše dílem „jakési jiné bezmezné přirozenosti” ἐτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον. Můžeme se tedy domnívat, že τὸ ἄπειρον jakožto „přirozenost” φύσις, „z níž vznikají všechna nebesa a uspořádání v nich” ἅπαντας γίνεσθαι τοὺς οὐρανούς καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς κόσμους, lze chápat jako odkaz k bezmezné moci přírody. Τὸ ἄπειρον tak dává život veškerému dění, neboť z něho vše pochází a zase se do něho navrácí. Τὸ ἄπειρον je, jak se zdá, touto „božskou” neomezenou mocí přírody.⁴⁷

⁴⁰ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 159.

⁴¹ KOČANDRLE, R. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*; str. 90.

⁴² Tamtéž str. 97.

⁴³ ÁETIOS, *Plac.* I,7,12 Diels-Kranz = DK 12 A 17 /3

⁴⁴ CICERO, *De natura deorum* I,10,25 = DK 12 A 17 /4

⁴⁵ ARISTOTELÉS, *De anima* I, 5; 411a7 = DK 12 A 22 /1

⁴⁶ ARISTOTELÉS, *Physica* III,4; 203b6 = DK 12 A 15

⁴⁷ Srov. Kočandrlé, R. 2008, str. 201; 2010, str. 619.

3.2 Simplicios, In Physica 24,13 DK = 12 B 1

Součástí zlomku DK = 12 A 9 je část označovaná za přímou citaci Anaximadrových slov, fragment DK = 12 B 1. „Z těch pak je jsoucím věcem vznik, do toho nastává i zánik, podle nutnosti; navzájem si totiž platí trest a pokutu za [své] bezpráví, podle řádu času”.⁴⁸

„Světská existence je půjčka na oplátku, je bytím na dluh. V tom se obdivuhodně shodují téměř všechny mýty a dokonce i velká většina jinak protichůdných filosofických nauk. Zrození přirozenosti je jakýmsi vybočením ze „spravedlivé” nerozlišenosti, z rovnováhy, je vydělením z bezmezna, prohřeškem na všem ostatním; zásahem do sítě vztahů světa, jehož následky bude nutno stále splácet, v posledku i zánikem”.⁴⁹

Zásadní otázkou zůstává, zda a jakým způsobem se celý zlomek vztahuje k předchozí pasáži - k τὸ ἄπειρον. Obvykle jsou rozlišovány dvě možnosti způsobu interpretace. Dle způsobu čtení jsou označeny jako „horizontální” a „vertikální”. „Horizontální” interpretace neshledává žádnou souvislost mezi τὸ ἄπειρον a „jsoucími věcmi”, přičemž mezi zlomkem a předchozím tvrzením neexistuje návaznost. „Vertikální” interpretace naopak říká, že zlomek popisuje vztah „jsoucích věcí” k τὸ ἄπειρον a přirozeně navazuje na předcházející tvrzení.⁵⁰ Zdá se, že pro „horizontální” interpretaci hovoří ne zcela průkazná konzistentnost textu. Vypadá to, jako by se začátek referátu a samotný fragment týkaly jiného předmětu. Referát nejdříve popisuje kosmogonii, vznik nebes a uspořádání v nich z „bezmezné přirozenosti”, tedy *de facto* vznik světa jako takového. Začátek fragmentu naopak popisuje vznik „jsoucích věcí” τὰ οὐρα a spíše se týká změn ve světě.⁵¹

Podle J. Engmannové však takovéto rozdělení můžeme použít jen stěží. Domnívá se, že pro Theofrasta „všechny věci” a „nebesa a uspořádání v nich” představovaly popisy stejného rozsahu. Vyjadřovaly vše mimo τὸ ἄπειρον. U Simplicia také není žádný explicitní doklad o tom, že by „jsoucí věci” měly svůj původ mimo návaznost na „nebesa a uspořádání v nich”.⁵² Ve prospěch „vertikální” interpretace hovoří přirozenost a intuitivnost takového čtení. Na počátku celého referátu se objevuje τὸ ἄπειρον jako „počátek” ἀρχή a „prvek” στοιχείον, pokládané za „bezmeznou přirozenost” τοῦ ἀπειροῦ φύσιν, z níž vznikají "všechna nebesa a uspořádání v nich". Zdá se, že v tomto případě v textu chybí ještě jiný

⁴⁸ SIMPLIKIOS, *In Physica* 24,13 = DK 12 B 1 (část A 9 /1)

⁴⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Filosofie živé přírody*; str. 49.

⁵⁰ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*; str. 148.

⁵¹ KOČANDRLE, R. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*; str. 107.

⁵² Tamtéž str. 107.

princip vzniku než τὸ ἄπειρον. Nedávalo by smysl, aby Simplikios rázem opustil argumentaci o vzniku z τὸ ἄπειρον bez náležitého vysvětlení. Nepřítomnost jakéhokoliv dodatku podporuje argumenty pro přijetí „vertikální“ interpretace textu.⁵³

Je nutné si uvědomit, že samotný Theofrastos neměl za cíl autentickou interpretaci. V případě, že by zmiňovaná pasáž pocházela z první knihy φυσικῶν δόξαι, sledoval spíše cíl popsat Anaximandrov domnělý princip. Přihlédneme-li k dovětku, který po fragmentu následuje, můžeme se domnívat, že Theofrastos Anaximandrova slova pokládal za vztažená k vzájemné proměně mezi prvky, a kvůli tomu pak Anaximandrov jednoduše připsal peripatetický náhled v dané věci. V případě, že je celý Simplikiův referát Theofrastovým kontinuálním výkladem Anaximandrovovy ἀρχή z peripatetického hlediska látkového principu, potom by prvotní tezí by mělo být, že Anaximandrova ἀρχή není jedním z takzvaných prvků.⁵⁴

Simplikios na konci referátu přidává komentář, který již zřejmě nesleduje původní Theofrastův text. Zmiňuje se o vzájemné proměně čtyř prvků, ale ani jeden z nich není principem vzniku. Anaximandrova ἀρχή se od nich odlišuje, je to „jiná neomezená přirozenost“ ἐτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον. Právě tato neomezená přirozenost se stala velmi diskutovaným problémem.

3.3 To apeiron

Náležitá interpretace Anaximandrova τὸ ἄπειρον patří mezi velmi diskutované problémy. Vezmeme-li v úvahu možné překlady tohoto slova, vidíme, že Anaximandros překročil hranice bezprostředně smysly vnímatelného světa a vydal se do sféry abstrakce. Podle Áetia sice „Bezmezno [...] není nic jiného než látka“,⁵⁵ ale τὸ ἄπειρον mělo mít ještě jiný význam. „Šlo také o princip ve smyslu jakéhosi imanentního, vnitřního zákona, který „vše objímá a vše řídí“⁵⁶ a který takto určuje všechny jednotlivé, pomíjivé věci i jejich proměnlivé uspořádání v celku světa“.⁵⁷

⁵³ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 152.

⁵⁴ KOČANDRLE, R. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*; str. 110.

⁵⁵ ÁETIOS, *Plac.* I,3,3 Diels-Kranz = DK 12 A 14 /1

⁵⁶ ARISTOTELÉS, *Physica* III,4; 203b6 = DK 12 A 15

⁵⁷ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*; str. 33.

O τὸ ἄπειρον si lze udělat více či méně odlišné představy. Můžeme se ale pokusit o shrnutí do tří úrovní, v nichž se o „bezmeznou“ hovoří. Za prvé se jedná o pojetí protikladných polarit, které jsou vzájemně propojené, ať už svojí přítomností, kterou se „dotýkají“ případně se „prolínají“, nebo nějakým jiným společným ukazatelem. Příkladem tohoto pojetí může být prolínání sucha a vlhka, neboť Anaximandros jistě mohl pozorovat vysychání a opětovné zavlažování říčních koryt.

Tyto dva protiklady nelze jednoznačně odlišit v průběhu změny z jednoho do druhého, avšak můžeme se domnívat, že například zpětné zavlažování koryta řeky by mohlo souviset s pasáží Simplikiova referátu o vzájemném splácení pokut za bezpráví. Bezpráví symbolizující v tomto případě sucho, by převážilo nad vlhkem a po čase by zase muselo přenechat část svého prostoru vlhku. Protiklady by tak byly vnitřně spojeny prostřednictvím svého vzájemného prolínání a nutnosti existence jednoho pro druhého, neboť bez existence jednoho protikladu by druhý již nezůstával protikladem.⁵⁸

Za druhé je zde možnost, že se jedná o protiklady, které ustanovují a rozdělují věci, přičemž samotných protikladů je bezmezně. Anaximandros se nejčastěji zmiňuje o „suchém a vlhkém“ a „chladném a horkém“. Není však důvod se domnívat, že tyto protiklady existovaly jako jediné. Bezpočet protikladů se naopak mohl stát důvodem pro referování o bezpočetných světech. Anaximandros možná uvažoval v tom smyslu, že veškeré protiklady tvoří jakýsi svůj vlastní „svět“, který má zároveň svůj vnitřní „řád“.⁵⁹

Za třetí se hovoří o tom, že samotné vznikání a zanikání je neomezené a vychází právě z protikladných tendencí polarit. Při vzniku a zániku se nevyčerpává možnost dalších proměn, pouze se mění konkrétní možnosti.⁶⁰ Samotné τὸ ἄπειρον zřejmě již navždy zůstane záhadou, neboť už samotní antičtí autoři si stěžují na to, že se Anaximandros o apeironu zmínil nedostatečně.

Τὸ ἄπειρον není zdaleka jedinou záhadou, která nám znesnadňuje pevné uchopení Anaximandrových myšlenek. Po prozkoumání metafyzického prvopočátku se před námi rozprostírá pohled na vznik samotného světa. Kvůli tristnímu dochování textů a diskutabilním významům slov, jako je například τὸ γόνιμον, αἰὼν či φλοιός, je náš náhled dosti útržkovitý a zahalený v tajemnu dávných dob.

⁵⁸ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 253.

⁵⁹ Tamtéž str. 253.

⁶⁰ Tamtéž str. 254.

4 VZNIK SVĚTA

Kosmogonie představuje velice důležitý okamžik každého výkladu světa. Popis toho, jak probíhá vznikání světa a jak je vytvářena, případně se vytváří jeho výsledná podoba, je jedním z klíčů k pochopení každé kultury. Typický působ, jakým nahlíží na svět západní styl myšlení se zrodil na půdě archaické Iónie.⁶¹ Aristotelés jako prvního v řadě myslitelů udává Tháleta z Míléty, avšak zřejmě až Tháletův nástupce na poli filosofie Anaximandros z Míléty podal vcelku racionální vysvětlení toho, jak mohl vzniknout celý svět.

Anaximandrové myšlenky měly velký význam pro několik příštích generací, ale pak povědomí o něm upadlo a jeho myšlenky byly pouze zprostředkovávány. V evropském myšlení zůstane trvale přítomna myšlenka o neomezeném a neurčitěm základu všeho bytí.⁶²

Informace o Anaximandrově pojetí vzniku světa a jeho prvních okamžicích se dozvídáme pouze za pomoci několika málo dochovaných fragmentů. Našimi zdroji jsou především Pseudo-Plútarchos⁶³ a jej doplňující Hippolytos⁶⁴ a Áetios⁶⁵. Referát od Pseudo-Plútarcha se nám navíc dochoval pouze v přepise od Eusebia⁶⁶.

„Thalés byl prý první, kdo předpokládal, že počátkem veškerenstva je voda, neboť z ní všechno je a do ní se navrácí. Po Thalétovi tvrdil jeho druh Anaximandros, že bezmezná je příčinou vznikání a zanikání veškerenstva. Praví, že z něj se odloučila nebesa a vůbec veškerá světová uspořádání, jež jsou bezmezná. Dále řekl, že zánik a tím spíše vznik se děje z bezmezného aiónu, protože se všechna tato [uspořádání] navracejí. Řekl také, že Země je podoby válcové, a že její hloubka je třetinou její šířky.”

verze překladu č. 1.

„Říká pak, že to, co rodí teplo a chlad, se při vzniku tohoto světa odloučilo z toho, co trvá, a z něj vyrostla kolem vzduchu, který je okolo Země, jakási planoucí sféra, jako kůra kolem stromu. Když se tato sféra odlámala a uzavřela do jakýchsi kruhů, ustavilo se Slunce, Měsíc a hvězdy.”

verze překladu č. 2.

„Říká pak, že to, co plodí, se při vzniku tohoto světa odloučilo z věčného tepla a chladu, a z něj vyrostla kolem vzduchu, který je okolo Země, jakási planoucí sféra, jako

⁶¹ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 5.

⁶² KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie, věda*; str. 26.

⁶³ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Stromata 2* = DK 12 A 10

⁶⁴ HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich = DK 12 A 11

⁶⁵ ÁETIOS, *Plac.* II,11,3 Mansfeld–Runia = DK 12 A 17a

⁶⁶ EUSEBIOS, *Paeparatio evangelica* I,8,1–2

kůra kolem stromu. Když se tato sféra odlámala a uzavřela do jakýchsi kruhů, ustavilo se Slunce, Měsíc a hvězdy”.⁶⁷

První část referátu nám poskytuje informaci ohledně Anaximandrova předchůdce. Dále Pseudo-Plútarchos tvrdí, že to, co je příčinou vznikání a zanikání veškerenstva je bezmezný. Za bezmezný označuje „aión” αἰών, z něhož se děje vznik a zánik. Slovo αἰών v pozdní antice znamená „věk” případně „věčnost”,⁶⁸ přičemž v tomto případě bychom si mohli bezmezný αἰών představit, jako nekonečně trvajícím či prostorově neohraničeným časem. Problém však nastává, když se podíváme na archaický význam tohoto slova. Slovo αἰών v archaické době znamená „život”, u epiků dokonce tělesné tekutiny, jako například slzy.⁶⁹

Je možné, že vše se děje na pozadí času, dle jehož řádu κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν si vše jsoucí navzájem platí pokutu za své bezprávi, jak uvádí Simplicios ve zlomku označeném jako DK = 12 B 1. Řád času odměřuje dobu vznikání a zanikání, všeho. V rámci jeho působení má vše své vyhrazené místo. Je také určující pro trvalost pohybu, který až na pozadí řádu času může trvat věčně.⁷⁰ Co je přesně míněno pojmem αἰών, nám zůstává skryto.

V případě, že by Pseudo-Plútarchos nekladl důraz na uvedený „bezmezný aión” ἀπειροῦ αἰῶνος, užití spojení ἐκ τοῦ αἰδίου místo obvyklého τὸ ἀπειρον by mohlo naznačovat, že text může být parafrází původních slov. Zvláště, když se v textu následně objevuje pojem φλοιός, který užívá Áetios pro popis kůry obklopující první živé organismy.⁷¹

Druhá část referátu je uváděna ve dvojí podobě, kvůli své terminologické obtížnosti. Problematikou správného překladu se zabývali mnozí badatelé, ale, jak poznamenal R. Kočandrle, „O adekvátním překladu [...] nelze dostatečně rozhodnout již vzhledem k tomu, že chybí členy u tepla a chladu”.⁷²

První varianta překladu nabízí pohled zakládající se zřejmě na existenci něčeho trvalého, z čehož se oddělilo něco schopné rodit teplo a chlad. Problém však nastává v možnostech interpretace slova τὸ γόνιμον. Není jisté, jaký je skutečný význam tohoto slova a zpochybňována je i jeho autenticita, neboť jeho výskyt před Aristotelem není příliš

⁶⁷ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Stromata 2* = DK 12 A 10

⁶⁸ LIDDELL, H. G.; SCOTT, R. *Greek-English lexicon. With a Revised Supplement*; str. 45.

⁶⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 261.

⁷⁰ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 13.

⁷¹ Tamtéž str. 13.

⁷² KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 248.

častý a zřejmě ani neodpovídá tehdejšímu způsobu vyjadřování, který měl být daleko konkrétnější.⁷³ Slovo γόνιμος může znamenat „produktivní“, „plodivý“, „co je plné života“.⁷⁴

Někteří badatelé upozorňují na možné biologické konotace, které lze dohledat například u Aristotela či Theofrasta. Pokud bychom τὸ γόνιμον vyložili jako „semeno“ či „zárodek“, dostali bychom se do oblasti embryologie či botaniky. Například Ch. H. Kahn říká: „Zdá se, jakoby první etapa vzniku světa měla paralelu v puknutí semene nebo vyklíčení z osiva, které se tak stává mateřstvím, matrixem pro celý svět“.⁷⁵

Také některá další slova v Pseudo-Plútarchově referátu mohou mít biologické konotace. Slovo φλοιός znamenající kůru stromů, případně slupku určitého ovoce⁷⁶ pravděpodobně v daném kontextu znamená blánu, která se vytváří kolem vznikajícího organismu. Mohlo by se jednat o plodovou blánu, přičemž Aristotelés toto slovo používá pro membránu obklopující vejce.⁷⁷ Je možné, že Anaximandros si při výkladu vzniku světa vypomohl myšlenkami objevujícími se v „orfických“ výkladech. Nebylo by překvapivé, kdyby sáhl po starém mytologickém prostředku pohlavního plození. Neměli bychom však předpokládat model podobný vejci, neboť naše doklady nehovoří ve prospěch takového sexuálního prostředku, byť užitého ve smyslu metafory.⁷⁸ O obalu kolem živočichů se zmiňuje také Áetios, který říká, že původní živočichové měli dle Anaximandra kolem sebe jakousi ostnatou kůru, která se začala rozlamovat po jejich vystoupení na souš.⁷⁹

4.1.1 Možné způsoby překladu

V rámci prvního překladu lze říci, že za věčné je považováno τὸ ἄπειρον. V úvahu ale připadá též pohyb či čas. Vznik není dán přímo protiklady, ale tím, co je zplodilo τὸ γόνιμον. Až z „plodícího“ by se následně vytvořila planoucí sféra kolem vzduchu. Protiklady by se tak nenacházely přímo v τὸ ἄπειρον u kterého lze uvažovat o jeho věčném trvání.⁸⁰

⁷³ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu a evoluce*; str. 617.

⁷⁴ LIDDELL, H. G.; SCOTT, R. *Greek-English lexicon. With a Revised Supplement*; str. 356.

⁷⁵ KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 86-87. Překl. P. Petrl.

⁷⁶ LIDDELL, H. G.; SCOTT, R. *Greek-English lexicon. With a Revised Supplement*; str. 1945.

⁷⁷ ARISTOTELÉS, *Hist. animal.* V,34,558a28.

⁷⁸ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 170.

⁷⁹ ÁETIOS, *Plac.* V,19,4 Diels-Kranz = DK 12 A 30 /1

⁸⁰ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 249-250.

Při čtení druhého z překladů to jsou věčné protiklady tepla a chladu, z nichž se odloučilo to, co plodí. V tomto případě se zdá, že text pojednával o další fázi vzniku světa. Pokud by věčným byly teplo a chlad, τὸ ἄπειρον by bylo odsunuto do pozadí. Mělo by roli pouze zástupnou za „bezmeznou přirozenost“, jejímž výrazem by byly difference na podkladě protikladů tepla a chladu a případně dalších protikladů. „Možná je ale „bezmezná přirozenost“ jenom Simplikiovým dokreslením výrazu bezmezo”.⁸¹

V Simplikiovu referátu se setkáváme s možným pojetím „bezmezna“, které by spíše, než „bezmeznost“ prostorovou a časovou znamenalo „bezmeznost“ ve smyslu střetu dvou protikladných entit. Otázka, která vyvstává u takového pojetí se týká hranice střetu protichůdných entit jako například sucha a vlhka či tepla a chladu. U Simplikia se dozvídáme, že věci vzniklé z nebes a světů si „navzájem [...] platí trest a pokutu za [své] bezprávi“. Je možné, že nejde přímo o střet protikladů, ale o jejich dočasné získávání převahy a jejich navrácení zpět tak, jako se obrazně řečeno stahují sluneční paprsky při západu slunce a získávají svoji převahu nad tmou při svítání.

Zdá se, že Anaximandros mohl mít na mysli jevy, jako jsou například změny dne a noci, léta a zimy a koloběh a střet prvků. Anaximandrův výrok se možná netýká pouze zákonitostí přírodního dění, ale chce také zodpovědět lidské otázky ohledně vlastní pomíjivosti.⁸²

S podobnou myšlenkou se setkáváme u Solóna, o generaci staršího myslitele, zákonodárce a údajně jednoho ze „sedmi mudrců“. Bohyně spravedlnosti Diké v Solónově básni *Stát v nebezpečí* nepřichází z vnějšku, ale je přítomna uvnitř v podobě bezpodmínečně přicházejícího vyrovnání. U Solóna se tak spravedlnost uplatňuje přímo s jakousi nutností.⁸³

Mohli bychom však také akcentovat tradiční výklad, který vnímá τὸ ἄπειρον jako směs. Pokud by však teplo a chlad znamenaly to, co je věčné, mohl by tak získat na důležitosti předpoklad, že τὸ ἄπειρον je ve skutečnosti pouze pozdní zástupné substantivum za původní adjektivum. Anaximandros mohl hovořit o „bezmezné přirozenosti“, jejímž vyjádřením by byla difference na pozadí protikladů tepla a chladu a zároveň všech ostatních protikladů. Zatímco veškerý průběh vzniku a zániku je bezmezný, to, co vzniká, je určené protiklady a vymezené časem. „To, co plodí“ by se zde odloučilo z protikladů a následně by samo vyrostlo v protiklady planoucí sféry a vzduchu.⁸⁴

⁸¹ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 249.

⁸² RICKEN, F. *Antická filosofie*; str. 17.

⁸³ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*; str. 34.

⁸⁴ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 249-250.

Proces oddělení na počátku vzniku světa má svoji paralelu ve vytvoření planoucí sféry. Planoucí sféra vzniká z toho, „co rodí“, kolem vzduchu. Zatímco na počátku se setkáváme s odloučením, v následné fázi se jedná o „růst“ opět následovaný „odlučováním“. Setkáváme se zde s rozdílnými kvalitami protikladů. Namísto tepla a chladu je zde oheň a vzduch. Tyto protiklady přímo vytvářejí nebeská tělesa, zatímco τὸ ἄπειρον v tomto případě „nevyjadřuje kvality, ale vznik - zde ohně a vzduchu“.⁸⁵ Vzniká vzájemná vazba protikladů jako dvou doplňujících se a ustavujících se entit, které nadále vytvářejí symetrii světa vyjádřenou v cyklech a „kruhových“ proměnách.

4.2 Paralela mezi biologickým vývojem a vznikem světa

Při pohledu na Áetiův referát o zoogonii se zdá, že Anaximandros mohl popisovat vznik světa podobně jako zrození živého organismu. „Nemuselo by být daleko od merita věci konstatování, že Anaximandros popisoval vznik světa právě v termínech organického života“.⁸⁶ Áetiův referát zní takto:

„Anaximandros [říká], že první živočichové se zrodili ve vlhku a že je obklopovala ostnatá kůra. V dalších generacích⁸⁷ vystupovali na sušší místa, a když se kůra rozlamovala, po krátký čas přežívali“.⁸⁸

Přirovnání vzniku světa a na něm závislém vzniku fauny a flóry by mohlo být určující. Svět by pak vznikl ze semene či zárodku, obdobně jako živý organismus. Vznik života ze semene, zárodku či plodu se tak stává paralelou ke vzniku světa. Samotné τὸ ἄπειρον by se v tomto okamžiku stalo matrixem pro celý svět.⁸⁹ G. Naddaf v této souvislosti upozorňuje na hippokratovské texty shledávající podobnost mezi vývojem rostlin a embryí i mezi vývojem lidských embryí a univerzem. Ačkoli jsou různého stáří a oproti Anaximandrově době mladší, jejich stará vrstva v sobě zřejmě uchovává jisté prvky iónského myšlení.⁹⁰

Přestože kosmologie mohla být formulována na základě pozorovaných biologických procesů, nemůžeme konstatovat, že se jednalo o identické jevy. Ačkoliv popisy lidského

⁸⁵ Tamtéž str. 250.

⁸⁶ KOČANDRLE, R. *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*; str. 187.

⁸⁷ Verze překladu: S přibývajícím věkem (...)

Řecký text neumožňuje rozlišit, zda je řeč o přibývajícím věku živočichů, či o přibývajícím věku světa.

⁸⁸ ÁETIOS, *Plac.* V,19,4 Diels-Kranz = DK 12 A 30 /1

⁸⁹ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 253-254.

⁹⁰ NADDAF, G. *The Greek Concept of Nature*; str. 72-73.

embrya a vzniku světa mohly mít společného jmenovatele ve formě ochranného obalu, nemusí být srovnání přesné. V případě živočichů je totiž možné pozorovat jejich aktivitu vedoucí k rozlomení kůry. Při popisu lidského embria a vzniku světa zjišťujeme, že kůra kolem těl živočichů praská a rozlamuje se zatímco u kosmogonie se dozvídáme, že se planoucí sféra „pouze“ odděluje.⁹¹

I přes skutečnost, že oddělení planoucí sféry a rozlámání ochranného obalu živočichů nemusí být úplně stejným procesem, mohou jednotlivé popisy Anaximandrovy kosmogonie, od oddělení semene či zárodku po vznik planoucí sféry a její odlámání, nést původní Mílétanova přirovnání. Otázkou ale nadále zůstává, „zda Anaximandros pouze neužil daná slova právě jako přirovnání, což je pro mílétské myšlení naprosto typické, nebo se opravdu jedná o adekvátní rovinu biologické argumentace“.⁹² Kosmický proces by tak byl spontánní, například v porovnání s mechanickým pojetím, které zatupují Anaxagoras či atomisté. Zdá se tedy, že podle Anaximandra z Miletu se svět vyvíjí ze semene či zárodku obdobně, jako živý organismus.⁹³

Při pohledu na první překlad bude základní entitou τὸ ἄπειρον. Z něho se v první fázi procesu vzniku světa odloučí zárodek či semeno schopné zrodit nepostradatelné síly pro vznik universa, kterými jsou protiklady tepla a chladu. Pokud budeme následně považovat τὸ γόνιμον za mezistupeň při vznikání světa, mohlo by to znamenat, že právě ono v sobě obsahuje zmíněné protiklady. Τὸ γόνιμον, které se stává odlišným od τὸ ἄπειρον již v počátku kosmogonie je stále jeho součástí. Otázkou však zůstává možné umístění v prostoru. Pakliže dojde k odloučení τὸ γόνιμον, stane se tak na podkladu „bezmezna“ či mimo něj. Až toto oddělení může vytvořit prostorové významy.⁹⁴

Zdá se být pravděpodobnější, že se "to, co plodí" τὸ γόνιμον odloučilo či vytvořilo v rámci „bezmezna“ τὸ ἄπειρον, než že se odpoutalo úplně na všech úrovních. Biologickou analogii by mohl představovat vznik a vývoj embrya v těle matky. Τὸ ἄπειρον by mohlo být jakousi platformou, na jejímž podkladě se odehrává plození a následný zrod protikladů. V případě druhého překladu a za předpokladu, že budeme τὸ ἄπειρον chápat ve smyslu neomezené diferenciaci, bude se veškeré dění odehrávat v rámci spojení protikladů na tomto světě. V těchto souvislostech by mezi tím, co trvá, protiklady, τὸ γόνιμον i ohněm

⁹¹ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*; str. 254.

⁹² Tamtéž str. 254.

⁹³ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 23.

⁹⁴ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*; str. 255.

a vzduchem existovala analogie ve smyslu stupňované konkrétnosti. Τὸ γόνιμον by tak znamenalo důraz kladený na zrod, který se právě začal odehrávat.⁹⁵

Přihlédneme-li k biologickým konotacím, můžeme se domnívat, že ze semene, případně zárodku, vyroste kolem universa jakási planoucí sféra φλογὸς σφαῖρα, jako „kůra kolem stromu“. Tato planoucí sféra bude obklopovat chladnější část světa představovanou vzduchem kolem země. Není nám známo, zdali se nejprve vytvořilo chladné jádro zastoupené vzduchem kolem Země nebo se naopak prvně vytvořil obal planoucí sféry. Můžeme předpokládat, že odloučení planoucí sféry a vznik chladného jádra universa se odehrál v jeden okamžik zrození. Vznikají zde vzájemné protiklady tepla a chladu, jejichž zápolení bude určující pro další fázi kosmologie.

Samotný tvar planoucí sféry se stal předmětem rozsáhlé diskuze, neboť se zdá, že spíše nežli tvar „koule“ či „míče“ měla mít dle Anaximandrových představ tvar kruhu, případně jakéhosi tubusu. Tuto domněnku podporuje prasknutí planoucí sféry a její transformace na tvary nebeských prstenců. „Ohňová sféra [...] praskne, rozlomí se na kruhy, které jsou obklopeny mlhou, jež také expandovala, a vytváří nebeská tělesa“.⁹⁶

K uvedenému tvaru universa lze uvést analogii v podobě kmene stromu. Příčný řez kmenem stromu odhaluje letokruhy, které by mohly být paralelou k nebeským kruhům. Kmen je také obklopen kůrou, která za určitých okolností praská. Navíc „horizontální průřez kmene i s letokruhy není nepodobný Zemi s koncentrickými kruhy nebeských těles Anaximandrový kosmologie, který mohl sloužit za předlohu“.⁹⁷ Tvar Anaximandrový Země měl připomínat jeden z mramorových bubnů, které tvořily sloupy antických chrámů. „Země [...] podobá se kamennému sloupu; na jedné z jeho ploch chodíme, druhá je pak protilehlá“.⁹⁸ Nejdříve se však jako stavební materiál používaly kmeny stromů a až kolem 6. století př. Kr. se v Iónii dřevo nahradilo mramorem. Zdá se, že přirovnání ke „kůře kolem stromu“ je „pouze vykázaním těsné vazby planoucí sféry ke vzduchu“.⁹⁹

„Pokud jsou podobně nebeská tělesa tvořena prstenci ohně, jedná se snad o paralelu k původnímu tvaru planoucí sféry, která by ve skutečnosti nebyla sférou, ale válcem“.¹⁰⁰ Sám Pseudo-Plútarchos se před popisem Anaximandrový rané kosmologické fáze zmiňuje o podobě země, jak již bylo uvedeno dříve. Přesto se domníváme, že přirovnání je spíše

⁹⁵ Tamtéž str. 255.

⁹⁶ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 171.

⁹⁷ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 24.

⁹⁸ HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich = DK 12 A 11

⁹⁹ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 256.

¹⁰⁰ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 24.

míněno jako vykázání těsné vazby planoucí sféry ke vzduchu, neboť sloveso περιφυῆναι vedle spontánního růstu vyjadřuje právě těsnost této planoucí sféry a vzduchu.¹⁰¹

Τὸ γόνιμον se promění v planoucí sféru okolo vzduchu. Planoucí sféra a vzduch se tak stávají reprezentanty protikladů tepla a chladu. Tyto protiklady se následně projeví v konkrétních fenoménech „ohně“ a „vzduchu“. Na jedné straně je zde „oheň“ φλόξ, na straně druhé pak ἀήρ. Pod pojmem ἀήρ se v tomto případě skrývá vzduch či spíše mlha. Je to právě vzduch-mlha, který následně obklopí ohnivé prstence nebeských těles. Nebeská tělesa tak budou znatelná pouze přes průduchy vznikající v obklopujícím vzduchu. Hippolytos nám zachovává popis takového nebeského uspořádání.

„Nebeská tělesa jsou jako kruh ohně, odloučily se z ohně, který byl v kosmu, a obklopil je vzduch. Jsou však průduchy, jakožto jakési póry na způsob píšťaly, kterými se nebeská tělesa ukazují. Proto také uzavřením těchto průduchů dochází k zatměním“.¹⁰²

Na opačném pólu v rozmezí protikladů, nežli planoucí sféra, je prvotní vlhkost. Ta vyplňuje prostor uvnitř planoucí sféry a tvoří tak moře,¹⁰³ vzduch a všechny výpary. Samotná Země je obklopená vzduchem. Suchá zem vznikne až po vysušení části původní vlhkosti jako následek „odlučování“ sucha a vlhka. Můžeme ale předpokládat, že nevznikala postupně, ale patřila již od samého počátku do universa. Po rozpraskání planoucí sféry by se „vynořila“ z obklopující vlhkosti,¹⁰⁴ podobně jako se jádro ořechu zjeví při prasknutí ochranného obalu plodu.

Není zcela jasné, jak dochází ke vzniku planoucí sféry. Text pouze přibližuje tři fáze vzniku světa. Těmito fázemi jsou „odloučení“, „růst kolem“ a „odlámání“. S přihlédnutím k embryologickému a botanickému výkladu vyvstává otázka, zdali je vytvoření planoucí sféry následkem dalšího odloučení z „toho, co rodí“ jeho štěpením, nebo se jedná o proměnu. Tato proměna by se pak mohla odehrávat například ve formě velikosti nebo tvaru. Dalo by se pak hovořit o jakémisi „vyklíčení“ tepla a chladu. Změna velikosti či tvaru ale nemusí být jedinou možností.¹⁰⁵

Budeme-li se držet embryologicko-botanického výkladu, mohli bychom celý obraz vyložit, jako růst a vývoj semene či zárodku v chladné jádro obalené teplou slupkou a vlhké

¹⁰¹ Tamtéž str. 24.

¹⁰² HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich = DK 12 A 11

¹⁰³ ÁETIOS, *Plac.* III,16,1 Diels-Kranz = DK 12 A 27 /3

¹⁰⁴ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 257.

¹⁰⁵ Tamtéž str. 257.

jádro obalené teplou a suchou slupkou planoucí sféry. CH. H. Kahn se v této souvislosti vyjadřuje, že oheň a vzduch jsou konkrétními představiteli principu tepla a chladu, přičemž zárodek světa se vyvíjí rozdělením na vnitřní, chladné a vlhké jádro a těsně přiléhající vnější teplý a suchý sférický obal.¹⁰⁶ Analogie však není zřejmě adekvátní, neboť bychom spíše mohli předpokládat teplé jádro, jako v případě Anaximandrova popisu živých organismů.¹⁰⁷

Následnou fází ve vývoji světa je rozlámání, případně odlámání planoucí sféry. Rozlámání vyjádřené slovesem ἀπορραγείσης poukazuje také k původní představě prostorového rozsahu planoucí sféry. Konkrétní důvody pro rozlámání sféry neznáme. Mohly by souviset se sklonem ekliptiky, který měl Anaximandros z Miletu objevit. Pro vyslovení takového tvrzení ale nemáme dostatečné podklady. Můžeme se jen domnívat, že se jedná o důsledek vzájemného střetávání se protikladů. Teplo a sucho reprezentující planoucí sféru se střetávají ve vzájemné interakci s vnitřním chladem a vlhkem, přičemž teplo převažuje nad chladem, a tak vysušuje vlhkost. Zdali se uprostřed chladného vzduchu formuje Země, jakožto nejchladnější jádro nám není známo. Dle Pseudo-Plútarcha se měla planoucí sféra zformovat „kolem vzduchu, který se vyskytuje kolem Země“, což naznačuje, že Země existovala již v okamžiku vzniku sféry z „toho, co rodí“. Ohřev vzduchu způsobuje jeho expanzi, přičemž v jistém okamžiku již není planoucí sféra schopna udržet svoji soudržnost a praskne.¹⁰⁸

S podobnou představou se setkáváme také u Aristotela v *Meteorologie*,¹⁰⁹ kde popisuje vysušování oblasti nad původně vlhkou Zemí působením slunečního tepla, což způsobuje vznik vzduchu a následné zvětšování celého nebe. Podobně se také vyjadřuje Áetios, dle něhož síla vanutí (větru), které vyjde z hustého oblaku a rozdělí jej, způsobuje blesk a hrom. Hovoří o proudění „vzduchu“ a zmiňuje se o slunci, jakožto zdroji tohoto atmosférického pohybu.¹¹⁰

„Anaximandros [říká], že toto všechno nastává z vanutí (pneuma). Když je totiž vanutí obklopeno hustým oblakem, stlačené vyrazí pro svou útlost a lehkost; tehdy působí protržení [oblačného obalu] hřmot a trhlina podél černí mračna působí září“.¹¹¹

¹⁰⁶ KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 87.

¹⁰⁷ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*; str. 257-258.

¹⁰⁸ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 26.

¹⁰⁹ ARISTOTELÉS, *Meteor.* 355a21-25.

¹¹⁰ KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 63.

¹¹¹ ÁETIOS, *Plac.* III,3,1 Diels-Kranz DK 12 = A 23 /1

V okamžiku odlámání planoucí sféry se její oheň uzavře do kruhů obklopených vzduchem-mlhou. Transformací sféry do prstenců vznikají nebeská tělesa. Záře jak Slunce, tak Měsíce a hvězd je způsobena planutím ohně a jeho objevováním se v puklinách obručí vytvořených ze vzduchu-mlhy. „Můžeme předpokládat, že při odlámání planoucí sféry došlo k vychrlení vzduchu-mlhy původně uzavřeného uvnitř sféry a jeho expandování dále do prostoru“.¹¹² Slunce je přitom nejčistším ohněm.¹¹³ Anaximandrovo univerzum tedy ztrácí klenbu, v níž bylo uzavřeno.

Anaximandrovo nebeské uspořádání nepotřebuje klenbu. Nejvzdálenějším nebeským tělesem je pro něho Slunce, jak píše Áetios: „Anaximandros, Métrodóros z Chiu a Kratés říkají, že nejvýše v pořadí je ze všech nebeských těles Slunce, po něm pak Měsíc, a pod nimi stálice a planety“.¹¹⁴ Toto sdělení nám prozrazuje možné Anaximandrovo ovlivnění Orientem. Pořadí sfér totiž odpovídá babylonskému a íránskému obrazu světa.¹¹⁵ Sluneční kruh je 27krát větší než kruh země. Při odlámání planoucí sféry se tedy vzduch a oheň dostali nejméně tak daleko, jak je vzdálené Slunce. „Uzavření“ nebeských těles do vzduchem tvořené obruče má opět vztah k „odloučení“ a „obklopení“, které pro popis vzniku nebeských těles používá Hippolytos.¹¹⁶

Podle Hippolyta jsou nebeská tělesa také ohnivými kruhy, které jsou obklopeny vzduchem. Ačkoliv sloveso ὑποστῆναι je překládáno jako „ustanovilo se“, tedy „vzniklo“, jeho význam může být blízký i významům „přetrvalo“ nebo „zůstalo“ ve smyslu nebeských těles jako jediných pozůstatků někdejší planoucí sféry.¹¹⁷

Po odlámání planoucí sféry se z jejích zbytků vytvoří nebeská tělesa, přičemž teplo a chlad sálá z průduchů v prstencích nebeských těles.¹¹⁸ Sálající oheň postupně vede k vysušování prvotní vlhkosti na Zemi a zanechání moře, jakožto jejího pozůstatku. Na Zemi se tak působením „nebeského ohně“ zastoupeného především Sluncem, ustanovuje moře a objevuje souš. Vytvoření moře a země je v další fázi procesu vznikání klíčové pro zrod živočichů bez ohledu na to, zdali se jedná o živočichy mořské nebo suchozemské. Mezi obyvatele souše se posléze zařadí i člověk. Na počátku vše vychází z protikladů a jejich

¹¹² KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 27.

¹¹³ DIOGENĚS LAERTIOS, *Vitae philosophorum* II,1–2 Marcovich = DK 12 A 1

¹¹⁴ ÁETIOS, *Plac.* II,15,6 Mansfeld–Runia = DK 12 A 18 /2

¹¹⁵ RICKEN, F. *Antická filosofie*; str. 18.

¹¹⁶ HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich = DK 12 A 11

¹¹⁷ KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 27.

¹¹⁸ ÁETIOS, *Plac.* II,13,7 Mansfeld–Runia = DK 12 A 18 /1

vzájemného působení. V okamžiku odloučení protikladů dochází ke spuštění první fáze kosmogonického procesu. Veškeré další dění je určeno jejich oboustranným zasahováním. Vezmeme-li v úvahu druhou verzi překladu, bude to τὸ γόνιμον tím, co vychází v prvním momentu vzniku světa z moci protikladů.¹¹⁹

Ačkoliv se embryologicko-botanický výklad zdá být akceptovatelným, nemůžeme si být zcela jisti jeho adekvátností. Celý koncept je totiž postaven na nepříliš dochované textové evidenci a na velmi problematických místech či termínech. Interpretace založená na biologických aspektech může být zavádějící do té míry, do jaké je nám neznámý skutečný význam slova τὸ γόνιμον, respektive jeho možný původní význam, který mohl Anaximandros z Miletu použít.¹²⁰ Navíc většina klíčových termínů užívaná Pseudo-Plútarchem pro popis Anaximandrový kosmogonie nemá výlučně embryologický význam. Jsou to obecné termíny, které mohly být používány jak v oblasti embryologie, tak v oblasti kosmogonie. Výjimku tvoří pouze slovo φλοιός, které je nejčastěji užíváno pro označení „kůry“.¹²¹

Je možné, že Pseudo-Plútarchův text odráží nejistotu autora ohledně první fáze Anaximandrova pojetí vzniku světa a že „celý výklad je výsledkem různého nepochopení nebo důsledkem recepcce původního Miletáanova textu, který na daném místě prostě nebyl přesný. Vzhledem k uvažovanému charakteru spisu lze předpokládat, že kosmogonie v něm ani nebyla lépe popsána“.¹²²

O prvním stádiu světa máme pouze velice strohé informace, které neumožňují vnést do problematiky mnoho světla. Dostatečná a uspokojivá rekonstrukce počátečních fází a událostí kosmogonie tak, jak ji pojímal Anaximandros z Miletu, je vzhledem k tristnímu nedostatku dochovaných textových pramenů nemožná. Nejsme si jisti ani přesnými významy slov, které jsou Anaximandrovi přiřítány, častou jsou ovlivněny pozdními interpretacemi a dalšími termíny. Máme k dispozici pouze krátký text, který obsahuje jak přirovnání, která Miletáané zřejmě používali při svých výkladech, tak možná i autentická slova jako „kůra“ φλοιός, nebo „věk“, „život“ αἰών. Nemáme ale k dispozici širší kontext, v němž bychom je, obdobně jako τὸ γόνιμον, mohli zdárně uchopit

¹¹⁹ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*; str. 259.

¹²⁰ Tamtéž str. 260.

¹²¹ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 171.

¹²² KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*; str. 28.

5 VZNIK ŽIVOTA

Anaximandrov popis zoogonie je ve své podstatě první svého druhu, pro který máme písemné doklady. O vzniku života a prvních představitelích živočišné říše nás informuje několik referátů, přičemž edice Diels-Kranz jich rozlišuje celkem pět. Tyto referáty pocházejí od Pseudo-Plútarcha, Hippolyta, Áetia, Plútarcha. Posledním autorem, který nám zanechává zprávu o Anaximandrově pojetí je Censorinus. Dochované zprávy souhlasně uvádějí důležitost vlhka či vody, jako výchozího prostředí pro vznik živých organismů.

Pseudo-Plútarchos se zmiňuje jak o vzniku života, tak také člověka, který je v počátku své existence závislý na svém okolí. „[...] říká, že člověk se původně zrodil z živočichů jiného druhu, protože ostatní živočichové se brzy sami živí, pouze člověk potřebuje být velmi dlouho kojen. Proto by se neudržel při životě, kdyby takový byl už od počátku”.¹²³

Hippolytos ve stručnosti zmiňuje, že „živé bytosti vznikají [z vlhka] vypařovaného působením Slunce. Člověk pak vznikl původně podobný jinému živočichovi, totiž rybě”.¹²⁴

Áetios situuje zrod prvních živých bytostí do vlhka. „Anaximandros [říká], že první živočichové se zrodili ve vlhku a že je obklopovala ostnatá kůra. V dalších generacích¹²⁵ vystupovali na sušší místa, a když se kůra rozlamovala, po krátký čas přežívali^{126, 127}”.

Censorinus zprávy doplňuje o ohřátou vodu a zemi, z nichž vznikají buď ryby, nebo jim podobní živočichové. Zmiňuje se také o pohlavní diferenciaci, neboť po „prasknutí” *ruptis* vystupují na svět „muži i ženy” *viros mulieresque*. „Anaximandros z Miletu si představoval, že z ohřáté vody a země vznikly buď ryby, nebo živočichové velmi podobní rybám. V nich se lidé zformovali a [jejich] zárodky byly zadržovány uvnitř až do puberty. Teprve tehdy praskli a vystoupili z nich muži a ženy, kteří už byli schopni se sami žít”.¹²⁸

O zvycích ohledně jídla se zmiňuje Plútarchos. Dle něho se potomci Helléna a také Syřané domnívají, že lidé jsou stejného rodu jako ryby, protože mají společný původ ve „vlhké podstatě”. Lidé se přímo zrodili z rybích živočichů, podobně jako se rodí potomci živorodých žraloků.

„Ti, kdo pocházejí od starého Helléna, obětují rovněž rodnému otci Poseidónovi, neboť se stejně jako Syřané domnívají, že člověk se zrodil z vlhké podstaty. Proto také

¹²³ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Stromata* 2 DK = 12 A 10

¹²⁴ HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich DK = 12 A 11

¹²⁵ Verze překladu: S přibývajícím věkem (...)

Řecký text neumožňuje rozlišit, zda je řeč o přibývajícím věku živočichů, či o přibývajícím věku světa.

¹²⁶ Verze překladu: (...) žili po krátký čas jiným způsobem.

¹²⁷ ÁETIOS, *Plac.* V,19,4 Diels-Kranz DK = 12 A 30 /1

¹²⁸ CENSORINUS, *De die natali* 4,7 DK = 12 A 30 /2

uctívají rybu jako bytost stejného rodu a stejného původu [verze překladu: a také soukojence], přičemž filosofují adekvátněji než Anaximandros. Ten totiž netvrdí, že lidé a ryby pocházejí ze stejných rodičů, ale že se lidé původně zrodili v rybách a byli a vyrůstali v nich, jako je tomu u žraloků, a teprve když se dokázali sami o sebe postarat, tehdy z nich vystoupili a uchytili se na zemi [doslova: zmocnili se země]. Proto jako oheň stravuje dřevo, ze kterého se vzňal a které je jeho matkou a otcem, jak řekl ten, kdo vložil Kéykovu svatbu do Hésiodova díla (fr. 158; 177), stejně tak Anaximandros tím, že označil rybu za společného otce a matku lidí, ji zakázal jíst”.¹²⁹

Vlhkost dříve pokrývala celou Zemi, než byla částečně vysušena sluncem. Myšlenka o vysychání země se neobjevuje pouze v odkazech na Anaximandra, ale popisuje ji také Aristotelés, který tyto hypotézy přiřazuje dřívějším badatelům. Aristotelés uvádí, že celé okolí Země je vlhké, přičemž slunce Zemi vysouší. Vysušená část způsobuje vanutí a obraty Slunce a Měsíce, zatímco druhá část vlhkosti zůstává na Zemi v podobě moře. Proto se dle Aristotela někteří domnívali, že se moře zmenšuje a vysušuje, čímž v konečném důsledku nastane jeho zánik a úplné vysušení.¹³⁰ O samotném Anaximandrovi se Aristotelés v souvislosti s vysycháním Země nezmiňuje, ale uvádí autora zabývajícího se touto naukou - Démokrita.¹³¹

Sám Aristotelés tyto myšlenky kritizoval a poukazoval na skutečnost, že zatímco na některých místech moře ustupuje, na jiných naopak postupuje. Mimo toto upozorňuje také na dlouhotrvající periody relativního sucha a záplav, které nazýval „velkým létem” a „velkou zimou” v rámci „velkého roku”.¹³² Pro íónské myslitele znamenalo moře relikvium něčeho starobylého, odkazujícího jak ke vzniku světa, tak ke vzniku života. Suchá zem je spíše až následkem slunečního působení na moře. Také lidé údajně pocházejí z moře a směřují blíže ke Slunci na pevnou zem.¹³³ U Anaximandra pak dle Hippolyta „Člověk [...] vznikl původně podobný jinému živočichovi, totiž rybě”.¹³⁴

O moři, jakožto zbytku prvotní vlhkosti, se v souvislosti s Anaximandrem zmiňuje Áetios, který uvádí: „Anaximandros říká, že moře je zbytkem prvotní vlhkosti, jejíž větší část oheň vysušil, zbytek pak proměnil vyžehnutím”.¹³⁵ Podobně se vyjadřuje také Alexandros z Afrodisiady odkazující se na Theofrasta. „Někteří [...] říkají, že moře je zbytkem prvotní vlhkosti. Neboť oblast, která je kolem Země, je vlhká; později se určitá část této vlhkosti

¹²⁹ PLÚTARCHOS, *Quaestiones convivales* VIII,8,4; 730e DK = 12 A 30 /3

¹³⁰ ARISTOTELÉS, *Meteor.* II, 1, 353b6

¹³¹ Tamtéž, II, 3, 356b10 = DK 68 A 100

¹³² KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 179.

¹³³ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 274.

¹³⁴ HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich = DK 12 A 11

¹³⁵ ÁETIOS, *Plac.* III,16,1 Diels-Kranz = DK 12 A 27 /3

působením Slunce vypařuje [...]. Zbytek vlhkosti v prohloubených místech Země je moře. Proto se také stává působením Slunce pokaždé menším tím, že se vysouší a nakonec jednou vyschne”.¹³⁶

Kdyby však Anaximandros uvažoval o tom, že moře jednou provždy vyschne, dostal by se zřejmě do rozporu se Simplikiem dochovaným referátem, podle kterého si věci „navzájem [...] platí trest a pokutu za [své] bezpráví, podle řádu času”.¹³⁷ Kdyby moře navždy vyschlo, byl by narušen princip odplaty za bezpráví způsobované jedním vůči druhému, neboť pevnina by beze zbytku zabrala prostor moře. V důsledku vyschnutí moře by zřejmě došlo k vyschnutí nejen zemského povrchu, ale také vlhkosti nacházející se ve vzduchu ve formě mraků. Hippolytos nás v části svého referátu věnované meteorologii upozorňuje na vznik deště, který je podmíněný působením Slunce na vlhkost nacházející se na Zemi. „Deště vznikají [z páry], kterou Země vydává působením Slunce”.¹³⁸ Déšť je tedy vyložen, jako srážení se výparů nad zemským povrchem.¹³⁹ Na druhou stranu nás Hermiás upozorňuje na možnost zániku některých věcí, když se zmiňuje o Anaximandroví, jenž říká: „věčný pohyb je nejstarším počátkem vlhkého, a že věčným pohybem se jedny věci rodí a jiné zanikají”.¹⁴⁰

Nicméně úplný zánik moře se zdá být nepravděpodobný. Je spíše pravděpodobné, že dochází k cyklickému procesu. Když je moře vyschlé, nastává při použití Aristotelových termínů „velká zima” a naopak, na druhém konci cyklu je Země zaplavena mořem a možná tak proměněna v bahno.¹⁴¹ A právě z výparů bahna vysoušeného Sluncem mohl dle Anaximandrových představ vznikat život. Nesmíme však zapomenout na skutečnost, že konstrukce spojující vysušování Země s počátkem života není v doxografii přímo doložena. „Přímý vztah mezi vysušováním Země a následnou zóogonií a antropogonií může být pouze naším domyšlením koncepce, jakkoli se nabízí”.¹⁴²

Nevíme jistě, z čeho měli živé bytosti vznikat. Jistá je pouze přítomnost vlhkosti a působení Slunce. Možným způsobem zrodu živých organismů je pro dávné myslitele samoplození uznávané až do Pasteurovy doby, i když je postupně omezované na jednodušší formy života. V íónském prostředí je samoplození o to samozřejmější, nakolik jsou i nebeská tělesa popisována jako živé bytosti.¹⁴³ To, že se živé organismy zrodily z hlenovité masy za působení slunečního svitu a tepla bylo pojmáno, jako zcela standardní způsob vzniku života,

¹³⁶ ALEXANDROS Z AFRODISIADY, *In Meteor.* 67,3–11 = DK 12 A 27 /2

¹³⁷ SIMPLIKIOS, *In Physica* 24,13 = DK A 9 /1

¹³⁸ HIPPOLYTOS, *Refutatio* I,6,1–7 Marcovich = DK 12 A 11

¹³⁹ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 180.

¹⁴⁰ HERMIÁS, *Irrisio gentillium philosophorum* 10 Hanson = DK 12 A 12

¹⁴¹ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 180.

¹⁴² KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu a evoluce*; str. 610.

¹⁴³ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 275.

příčemž samovolné rození přijímal v některých případech i Aristotelés. Za těmito myšlenkami snad mohlo stát pozorování bahenních much a písečných červů na mořském pobřeží. Anaximandrova prvotní fauna je však jiného druhu. Jeho první živočichové přicházející na souš jsou obaleni ochranným obalem, jakousi bodlinatou kůrou podobně jako dnešní ježovky.¹⁴⁴

Otázkou zůstává, kdy započal samotný proces zrození života, neboť není jasné ani v jakém okamžiku dochází ke zrodu prvních životních forem. První živé bytosti mohly buď vznikat již v moři před vysušením prvotní vlhkosti, nebo až v době, kdy se objevila suchá zem.¹⁴⁵ Censorinus nám zanechává informaci ohledně prvních živočichů, která zmiňuje „ryby, nebo rybám velmi podobné živočichy“. V jeho referátu se však záhy objevuje zmínka o antropogonii, přičemž je možné, že Censorinus nepopisuje první živočichy, ale živočichy přímo související se vznikem člověka. Pokud by se ale jednalo o skutečný popis Anaximandrova náhledu na první živočichy, mohli bychom usoudit, že jejich životním prostředím byla voda. Další zprávu ohledně vzhledu, konstrukce prvních živočichů nám zanechává Áetios.

„Anaximandros [říká], že první živočichové se zrodili ve vlhku a že je obklopovala ostnatá kůra. V dalších generacích (s přibývajícím věkem) vystupovali na sušší místa, a když se kůra rozlamovala, po krátký čas přežívali (žili po krátký čas jiným způsobem života)“.¹⁴⁶

Zdá se, že Áetios popisuje živočichy, jejichž přítomnost na světě pravděpodobně předcházela existenci ryb a později také lidí. Tito živočichové jsou obaleni „ostnatou kůrou“. Užití slova *φλοιός* připomíná přirovnání s kůrou při výkladu vzniku světa. Jak ostnatá kůra, tak planoucí sféra se odloučili od jádra, které obklopovaly.¹⁴⁷

Kůra je zřejmě živočichy shazována až v okamžiku, kdy není zapotřebí v novém prostředí. V případě, že je počátek života situován na mořské pobřeží, připadá v úvahu předpoklad, že první živé bytosti obalené ostnatou kůrou byly předchůdci ostatních živočichů, jak mořských, tak suchozemských. Nemáme však k dispozici dostatek informací, abychom mohli posoudit, zdali Anaximandros rozlišoval mezi vznikem mořského života a jeho

¹⁴⁴ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 182-183.

¹⁴⁵ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 336.

¹⁴⁶ ÁETIOS, *Plac.* V,19,4 Diels-Kranz = DK 12 A 30 /1

¹⁴⁷ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 183.

suchozemské paralely. Stejně tak nejsme schopni posoudit, zdali byli první živočichové pouze jednoho druhu, či naopak vzniklo několik vzájemně odlišných druhů.¹⁴⁸

K přechodu prvních živých organismů na suchou zemi docházelo patrně v rámci dalších generací. Tento přechod mohl souviset s postupným vysycháním země, neboť i přesto, že nejsme schopni přesně odlišit, zda text pojednává o přibývajícím věku světa, nebo přibývajícím počtu generací živočichů, zdá se, že tyto procesy mohly být analogické.¹⁴⁹ V duchu evoluce jsme schopni uvažovat o konkurenci několika druhů prvotních živočichů. Některé z nich jsou nuceny hledat jiné místo k životu než vlhkou zem, a proto se snaží obsadit dosud opuštěnou zem suchou. Po jejich expanzi na suchou zem již nejsou ohrožovány dalšími druhy, a tak si mohou dovolit přijít o ochranný obal, kterým byla ostnatá kůra.

Za ty, jež nazřely evoluční myšlenky, jsou v období antiky považováni Empedoklés a Lucretius. Anaximandrův výklad sice bývá porovnáván s evoluční teorií, avšak možná vlivem tristního dochování textů u něho nenalzáme myšlenky dlouhodobého vývoje a změny v živočišných druzích v závislosti na prostředí, které Anaximandros zřejmě nějakým způsobem ztvárnil.¹⁵⁰

Zdá se, že první bytosti, případně jejich další generace, po dosažení „vyššího věku“ vystupují na sušší místa a jejich obklopující kůra praská. Jak docházelo k „vystupování“ nám není jasné. Jako ilustrace mohou posloužit ježovky a jejich přechod ze dna u mořského prostředí na suchou zem. Možnou analogii vidíme také ve vývoji žab, kdy se z pulce stává živočich adaptovaný na širší spektrum prostředí.¹⁵¹ Možná, že Anaximandros pozoroval takovéto proměny a rozhodl se je promítnout do svého výkladu.

Závěrečná Áetiova slova o živočiších ἐπ' ὀλίγον χρόνον μεταβιῶναι, kteří „žili krátký čas jiným způsobem života“ přeložil J. Burnet jako „přežili na krátký čas“. Za nejadekvátnější čtení se obecně chápe překlad předpony μετα- jako znaku změny, tedy „přežili v odlišné formě“. Celá fráze bude nejspíše znamenat, že „poté co ochranná kůra, která je obklopovala, zřejmě praskla, žili „vodní“ živé bytosti jiným - tedy suchozemským způsobem života“.¹⁵²

Vezmeme-li v úvahu první uvedený překlad, jsme schopni položit si otázku, zdali toto není doklad o schopnosti přizpůsobit se prostředí, kterou by Anaximandrovi první tvorové

¹⁴⁸ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu*; str. 338.

¹⁴⁹ Tamtéž str. 338-339.

¹⁵⁰ KRATOCHVÍL, Z., HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R. *Od Darwina k Empedokleovi a Anaximandrovi : předdarwinovské koncepty evoluce*; str. 548.

¹⁵¹ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Milétu a evoluce*; str. 611.

¹⁵² Tamtéž str. 612.

disponovali. V souvislosti s krátkým životem, kterým tito živočichové žili, by se zdálo, že byli vystaveni novému prostředí, které nebylo tak příznivé pro jejich život. Dalo by se také soudit, že jejich krátkověkost byla důsledkem jejich obtížného způsobu narození. „Je tedy pochopitelné, že jejich tělesná stavba byla méně robustní a jejich životnost kratší než u jejich dětí, které byly stvořeny normální cestou”.¹⁵³

Můžeme předpokládat, že na vlhko navyklé bytosti se dostávají na suchou zem. Jsou vystaveny slunečnímu záření a také povětrnostním podmínkám. Jsou chráněny „kůrou”, která po čase praská, případně se již neobjevuje u dalších generací. Lze tedy nepřímou vyvodit, že až potomci prvních živočichů dokázali na souši lépe přežít.¹⁵⁴ Je možné, že Anaximandros měl nějaké ponětí o obtížích s přizpůsobováním se novým životním podmínkám a prostředím. Nepřekvapilo by to o nic víc, než jeho výklad zrodu člověka. Všiml si zde, že člověk je po dlouhou dobu po svém narození odkázán na péči svého okolí. Nemohl by tedy přežít bez ochrany v obtížných podmínkách, které zřejmě při zrodu živočichů panovaly.¹⁵⁵ Tato úvaha vedla Anaximandra k domněnce, kterou zachycuje například Censorinus v již zmíněném referátu DK = 12 A 30 /2.

„Anaximandros z Miletu si představoval, že z ohřáté vody a země vznikly buď ryby, nebo živočichové velmi podobní rybám. V nich se lidé zformovali a [jejich] zárodky byly zadržovány uvnitř až do puberty. Teprve tehdy praskli a vystoupili z nich muži a ženy, kteří už byli schopni se sami žít”.¹⁵⁶

Množství a stav dochovaných textů nám naneštěstí neumožňuje plně rozkrýt Anaximadrův pohled na vznik, ať už života jako takového, či jeho podobu, například ve formě lidských bytostí. Můžeme přesto usoudit, že život vzniká ve vlhkém prostředí, přičemž první živočichové jsou nejspíše rybám podobná stvoření. Zrod lidského druhu je na tato stvoření úzce navázán. Unikátnost lidského pokolení spočívá v životně důležité potřebě být velmi dlouho vyživován. Tento deficit se Miletčan snažil vyřešit přítomností „rybích” živočichů, ze kterých mohli lidé „vystoupit” až v okamžiku jejich připravenosti a schopnosti postarat se sami o sebe a také o své potomstvo. Je možné, že pouze tento aspekt lidské přirozenosti, odlišuje člověka od ostatních živých tvorů. Doxografie dává důraz na bytosti

¹⁵³ KAHN, Ch. H.: *Anaximander and the origins of Greek cosmology*; str. 69.

¹⁵⁴ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu a evoluce*; str. 612.

¹⁵⁵ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 183.

¹⁵⁶ CENSORINUS, *De die natali* 4,7 = DK 12 A 30 /2

podobné rybám možná také proto, že výchozím prostředím pro vznik je voda. Nemáme však k dispozici zprávy, které by do problematiky vnesly více světla.¹⁵⁷

Jak již bylo zmíněno, pojetí vzniku života u Anaximandra z Miletu je často porovnáváno i s evoluční teorií. Do jisté míry působí evolučně zmínka o antropogonii. Přerod z rybám podobných bytostí je však zdůvodněn spíše praktickou nutností, neboť jinak by to údajně nebylo možné. Toto zdůvodnění nacházíme u Pseudo-Plútarcha následně za popisem rozlamování planoucí sféry v již zmíněném referátu DK 12 A 10, pro přehlednost zde uvedeného v celém znění.

„Kromě toho říká, že člověk se původně zrodil z živočichů jiného druhu, protože ostatní živočichové se brzy sami živí, pouze člověk potřebuje být velmi dlouho kojen. Proto by se neudržel při životě, kdyby takový byl už od počátku“.¹⁵⁸

Myšlení Anaximandra z Miletu můžeme jen stěží označit přímo za evoluční, ale zdá se, že je evoluci otevřené a nemělo by s ní žádný problém. Tato bezproblémovost souvisí nejen s obecně přijímanou možností vzniku života z vlhka, a není pouze následkem tohoto názoru. Musí být současně také v souladu s filosofickými a přírodovědeckými koncepcemi, které neodporují možnosti změny v druhu. V prostředí antického Řecka nehrozí střet s náboženstvím, neboť řecké náboženství postrádá koncept stvoření světa. Konflikt však může vznikat, od klasické doby, s logickou a s metafyzickou filosofií. Příkladem potencionálního konfliktu může být Aristotelova nauka o nemožnosti vzniku a zániku. U Platóna zase nalezneme úvahy stojící na pomezí náboženství a filosofie, neboť promítá svoji filosofii do nové podoby náboženství, které evolučním představám příliš nepřeje.¹⁵⁹

¹⁵⁷ KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*; str. 346.

¹⁵⁸ PSEUDO-PLÚTARCHOS, *Stromata 2 = DK 12 A 10*

¹⁵⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem*; str. 279.

6 ZÁVĚR

Na pobřeží Malé Asie se v dobách antického Řecka rozkládalo město Milet, jež se stalo kolébkou íonské větve filosofie. K této větvi se řadil Anaximandros z Miletu, který se pokusil podat souhrnný výklad všech aspektů lidské přirozenosti.¹⁶⁰ Svůj geniální pozorovací talent uplatnil nejen při bádání po prvopočátku veškerého bytí, ale taktéž u popisu vzniku a rozvoje světa a života v něm. Jeho atributem se stalo „bezmezo“ τὸ ἄπειρον. Viděli jsme však, že přiřazení τὸ ἄπειρον na místo „počátku“ ἀρχή není tak bezproblémové, jak se může zdát na první pohled. Anaximandrový myšlenky se nám dochovaly v podobě několika málo sdělení, které jsou navíc často poznamenány dezinterpretacemi.

Zdá se, že τὸ ἄπειρον není nějakým prvkem ve smyslu látky, ale tím, co umožňuje vznik a zánik veškerenstva. Je božskou, neomezenou mocí přírody. Dává život veškerému dění, neboť z něho vše pochází a do něho se zase navrácí.

Při rekonstrukci Anaximandrova pojetí vzniku světa narážíme na překážky v podobě slov a termínů, které nemůžeme jednoznačně interpretovat. Takovýmto slovem je například τὸ γόνιμον „to, co plodí“. Nevíme, co toto slovo přesně znamená v kontextu Anaximandrových myšlenek, ale možné překlady nás přivádějí k souvislostem s naukou o vzniku života. Svět vzniká po roztržení planoucí sféry, která se rozprostře do okolí a v jejím středu se zformuje chladné jádro.

Vznik života je úzce navázán na postupný ohřev chladného jádra a vysychání moře. vytváří se tak podmínky ke zrodu prvních živočichů. Ti později obsazují souš a odhazují svoji ochrannou kůru. Řady těchto živočichů rozšíří i lidé, jejichž první představitelé jsou vyživováni v rybách podobných bytostech.

Při snaze o porozumění a řádnou interpretaci myšlenek Anaximandra z Miletu jsme bohužel odkázáni pouze na tristní množství dochovaných textů. To způsobuje, že Anaximandrova nauka připomíná zrcadlo roztržité na mnoho střípků. Zrcadlo, které by s fantasií Anaximandrovi vlastní mohlo zrcadlit počátek myšlenkového proudu typického pro západní civilizaci.

¹⁶⁰ KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*; str. 131.

7 SUMMARY

The main research point of this bachelor thesis is the creation of the world and life according to the philosophy of Anaximander of Miletus. The first part of the thesis primarily focuses on the examination of metaphysical suppositions. The term ἀρχή, which is often associated with pre-socratic philosophers, is also explored. The term that is mostly associated with Anaximander of Miletus is τὸ ἄπειρον, which represents ἀρχή as the "element" στοιχεῖον.

A prima facie it seems as a categorization and classification. However, when studied in detail, we can find several inconsistencies. It seems that τὸ ἄπειρον isn't merely an element, but some form of "indefinite spontaneity" ἑτέραν τινὰ φύσιν ἄπειρον. It is a never-ending godlike force of nature that grants everything its beginning and its end.

In the second part of the thesis we research the issues of the creation of the universe. We explored how the opposites mutually pay the price for their injustice and create a "harmony of the universe". We addressed the interpretation of surviving fragments and their possible translations. One part of the thesis contains a search for parallels between the creation of the universe and the creation of living beings. We observed the blazing sphere formed from "warmth" to rupture and expand into space, while a "cold" core of the universe is created in its centre.

The last part of this bachelor thesis explores the creation of life. The birth of the first organisms and their voyage from dampness to dry land. We found out, that even though Anaximander of Miletus explored the theme of evolution and maybe even outlined the development of organisms, further knowledge is hidden from us.

The overall amount of information concerning Anaximander of Miletus resembles a shattered mirror. Many of the shards are irretrievably lost and the rest is mended by inaccurate ideas of other philosophers. The amount of preserved information is entirely dismal and doesn't give much hope to fully understand the ideas of Anaximander of Miletus.

8 SEZNAM ZKRATEK

DK - edice Diels-Kranz

Met. - Metaphysica

Meteor. - Meteorologica

Hist. animal. - Historia animalium

Plac. - Placita philosophorum

Soph. - Sophista

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

9.1 České překlady pramenů

Není-li uvedeno jinak, budou české překlady zlomků přebírány z knihy K. Svobody *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. V ostatních případech se bude jednat o překlady F. Karfíka. převzaté z Kirk, G. S. - Raven, J. E. - Schofield, M. (2004), *Před Sokratovští myslitelé*, překl. F. Karfík, P. Koleč, T. Vítek.

Uváděné překlady antických autorů od Z. Kratochvíla byly převzaty z <<http://www.fysis.cz>> [cit. 2012-09-04].

9.2 Primární literatura

ARISTOTELÉS. *Fyzika*, přel. A. Kříž, Praha : Rezek, 1996. ISBN 80-86027-03-1.

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. Praha : Petr Rezek, 2003. ISBN 80-86027-19-8.

ARISTOTELÉS. *O vzniku a zániku*. In Aristotelés. *Člověk a příroda*. Přel. Antonín Kříž. Praha : Svoboda, 1984, s. 59-166.

DIOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, přel. A. Kolár, Pelhřimov : Nová tiskárna, 1995. ISBN 80-901916-3-0.

PLATÓN, *Sofisté*s, přel. F. Novotný, Praha : Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-062-9.

PLATÓN, *Timaios*, přel. F. Novotný, Praha : Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-07-0.

9.3 Sekundární literatura

NADDAF, G. *The Greek Concept of Nature*, New York : State University of New York Press, 2005. ISBN 0-7914-6373-7.

HUSSEY, E. *Presokratoci*. přel. M. Pokorný, Praha : Rezek, 1997. ISBN 80-86027-07-4.

KAHN, CH. H. *Anaximander and the origins of Greek cosmology*. New York : Columbia University Press, 1994. ISBN 0-87220-255-0.

KIRK, G. S.; RAVEN, J. E.; SCHOFIELD, M. *Předsókratovští myslitelé*. přel. F. Karfík; P. Koleč; T. Vítek, Praha : Oikoymenh 2004. ISBN 80-7298-110-2.

KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. ISBN: 978-80-87378-66-3

KOČANDRLE, R. *Anaximandros z Miletu a evoluce*. Filosofický časopis, Filosofický ústav Akademie věd České republiky v Praze, 2010. č. 4, s. 605-622. ISSN 0015-1831.

KOČANDRLE, R. *Blesk a hrom v miletském myšlení*. Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, 2010. č. 3, s. 115-125. ISSN: 1802-0364.

KOČANDRLE, R. *Simplikiův referát o Anaximandrovi* (DK 12 A 9). Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, 2009. roč. 5, č. 1, s. 144-162. ISSN: 1802-0364.

KOČANDRLE, R. *Vznik světa podle Anaximandra*. Aithér, 2010. roč. 2, č. 3, s. 5-34. ISSN: 1803-7879.

KOČANDRLE, R. *Fysis íónských myslitelů : rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2008. ISBN: 978-80-86818-72-6.

KRATOCHVÍL, Z. *Mezi mořem a nebem: Odkaz íónské archaické vnímavosti*. Pavel Mervart : Červený Kostelec 2010. ISBN 978-80987378-65-6.

KRATOCHVÍL, Z. *Mýtus, filosofie a věda*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-7066-354-5.

KRATOCHVÍL, Z., HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R. *Od Darwina k Empedokleovi a Anaximandrovi : předdarwinovské koncepty evoluce*. Vesmír, 2009, roč. 88, č. 9, s. 544-548. ISSN: 0042-4544.

TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení*. Praha : Paseka, 1996. ISBN 80-7185-243-0.

PATOČKA, J. *Nejstarší řecká filosofie*. Praha : Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-195-4.

RICKEN, F. *Antická filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-092-X.

SVOBODA, K. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. Praha : Československá akademie věd, 1962.

9.4 Internetové zdroje

KRATOCHVÍL, Z. *Filosofie živé přírody*. [cit. 2012-09-04]. Dostupné z WWW: <<http://fysis.cz/Texty/Texty.htm>>

9.5 Použité slovníky

LEPAŘ, F. *Nehomérovský slovník řeckočeský*; Nakladatelství Petr Rezek : Praha 2008. ISBN 80-86027-26-28.

LIDDELL, H. G.; SCOTT, R. *Greek-English lexicon. With a Revised upplement*; Oxford : Clarendon press 1996. ISBN 0 19-864226-1.